

*"a joy, a triumph, a delight, a madness
(öröm, diadal, élvezet, őrület)"*

Mortal Vombat, avagy a preraffaelita állatfarm

Szikra Renáta

Vombatábrázolás John Gould 1863-ban megjelent *The Mammals of Australia (Ausztrália emlősei)* című könyvéből, forrás: Flickr

William Bell Scott, John Ruskin és Dante Gabriel Rossetti
William Downey 1863-as fényképén, forrás: Wikimedia Commons

Illusztráció Max Beerbohm angol esszéista és karikaturista
Rossetti and his circle (Rossetti és köre) című 1922-es könyvéből,
a rajz címe: *Mr. William Bell Scott Wondering What It is Those
Fellows Seem to See in Gabriel (Mr. William Bell Scott azon
tűnődik, mit látnak azok a fickók Gabrielben).*
A háttérben William Morris küzd egy törpekenguruval.

A szigorúnak és prűdnek tartott viktoriánus kor valójában kifogyhatatlan forrása a meglepő és extravagáns alakoknak, társaságoknak, eseményeknek. Ki gondolta volna, hogy a 19. század közepi Londonban magánszemély is vehetett élő elefántot, tigrist, medvét vagy akár krokodilt az East End számos, erre szakosodott üzletében? 1869 szeptemberében Dante Gabriel Rossetti is különleges háziállatot vásárolt egy londoni állatkereskedésben. A preraffaelita festő az óházában leg egzotikusabbnak számító, Ausztráliában honos fajokért lelkesedett, a kiválasztott vombat pedig baráti körének megannyi rajzon és versben megörökített abszolút kedvence lett. De hogyan válhatott a preraffaeliták címerállatává egy délszaki erszényes?

Az első vombatábrázolás Angliában 1798-ban jelent meg a déli kontinentst feltérképező Matthew Flinder *Ausztrália felfedezésének elbeszélése* című művében (ő volt egyébként, aki az Új-Hollandia, illetve Új-Dél-Wales gyarmatnév ellenében az Ausztrália elnevezést propagálta). A szerző a telepések megfigyeléseit is közzétette. A kis termetű, kövérkés, medveképzű erszényesnek (*Vombatus ursinus*) közönséges és szőrös orrú alfaja jól

alkalmazkodott az ausztrál kontinens éghajlati viszonyaihoz. Feljegyezték, hogy leveleket, fűvet és fakérget rág, bonyolult járatrendszereket fúr a föld alatt, és hogy erszénye praktikus módon hátrafelé nyílik, hogy a kikapart földet ne utódja fejére lapátolja. Lusta és szelíd állatnak írták le, még azt is tűrte, hogy ölben cipeljék. Pedig ha úgy hozta a szükség, meglepően fürgének bizonyult, de sajnos ez sem mentette meg attól, hogy ízletes húzáért nyársra ne húzzák.

Az első igazi vombat egy kacsacsőrű emlős társaságában egy évvel később, 1799-ben érkezett meg a Britannia fedélzetén Angliába. John Hunter kormányzó a kew-i Királyi Botanikus Kertek igazgatójának, Sir Joseph Banks botanikusnak küldte ajándékba, aki maga is részt vett James Cook első Föld körüli útján, és elsőként írta le az ausztrál kontinens növényvilágát, s honosította meg az eukaliptusz- és akáciaféléket Európában. Sajnos a viszontagságos hajóutat sem a vombat, sem a kacsacsőrű emlős nem élte túl, így brandyben tartósítva kerültek a londoni Természettudományi Múzeumba. Ez az első Britanniába érkezett egyed – feltehetően a legöregebb kitömmött vombat – ma is látható a Hancock

Múzeumban. (A kacsacsőrű emlöst sokáig hamisítványnak minősítették, míg szakértői véleményt nem alkottak róla, hogy a különös csőr szerű képződmény organikus kapcsolódik a vidraszerű testhez.)

Eleven példányok először – az angolok legnagyobb bosszúságára – Nicolas Baudin expedíciójának köszönhetően 1804-ben Franciaországban, egyenesen Josephine császárné malmaison-i kertjében landoltak néhány kenguruval és emuval, valamint a híres fekete hattyúkkal együtt.¹ Igaz, hogy akkorra a kenguruk III. György windsori magánállatkertjében már megszokott látványnak számítottak, hiszen oda egyenesen Cook kapitány szállította az első példányokat még az 1770-es években, az oroszlanok, tigrisek, zebrák és a ritkaságszámba menő gepárd mellé.²

A század közepén azonban már nem kevés vombat élt Londonban. A legkorábbi szerzemény Everard Home természettudósé volt, aki 1809-ben értekezést is közzétett a vombat anatómiai sajátosságairól. A legszebb ábrázolás pedig John Gould ornitológustól származik, aki a harmincas években Ausztráliában járva úgy érezte, mintha egy másik bolygóra került volna, és éveket szentelt a kontinens

Illusztráció Georges Cuvier *Iconographie du règne animal (Az állatvilág ikonográfiája)* című 1829-ben kiadott könyvéből, forrás: Wikimedia Commons

Dante Gabriel Rossetti rajza testvére, Christina *Goblin Market (Koboldok vására)* címet viselő, 1865-ben megjelent hosszúverséhez – az illusztráció alján ez olvasható: *Buy from us with a golden curl (Vegyen tőlünk egy aranyfürtért)*

különleges faunájának feltérképezésének. 1855-ben kiadott *Ausztrália emlősei* című képes luxusalbumát minden bizonnyal Rossettiék is ismerték. Gould mint tudós szakértő a „Darwin-pintyek” beazonosításával járult hozzá az evolúciós elmélet térhódításához. Kiváló preparátorként a Zoológiai Társaság 1847-ben a nagyközönség előtt is megnyitott Regent’s Park-i állatkertjének első múzeumi kurátora volt, és szívügyének tekintette az ausztrál részleg gyarapítását. Ez a tény történetünk szempontjából azért fontos, mert az első Londonban hancúrozó vombatokra Rossetti két testvére, Christina és William ebben az állatkertben figyelt fel. Viktória királynő és így a közönség kedvence a korabeli lapokban agyonajnározott nílusi vízilóbébi, Obaysch volt, ám az árral szemben úszó preraffaelita kör legfőbb találkahelye hamarosan a park észak-keleti sarkában elhelyezkedő vombatkifutó

lett. Az erszényesek ábrázolásai leveleikben, naplóbejegyzésekben, lapszéli vázlatokban tűntek fel először, hogy azután meghódítsák a preraffaelita univerzumot. 1857-ben Rossetti barátaival (köztük az öt odaadóan csodáló William Morrisszal és Edward Burne-Jonesszal) az Oxford Union Hall freskóin dolgozott minden bizonnyal remek hangulatban, mert a visszaemlékezések mindegyikében szerepel a tény, hogy a legviccesebb vombatkarikatúrákat Burne-Jones karcolta a szűrt fény elérése érdekében lemeszelt ablakokra. Morris és Charles Faulkner keze nyomán további vombatok tűntek fel a fantasztikus állatokkal benépesített mennyezetben (melyet a közönség retentően rikítónak és rondának talált, így 1875-ben lecserélték egy decens növényornamentikára, szintén à la Morris). A tehetséges író-költő hűg, Christina gyerekverseiben és romantikus mesekönyvében, a *Koboldok*

vásárában a koboldok álcázzák magukat vombatnak a bátyja tervezte címlapon. Már csak egy saját vombat hiányzott, és erre egy tragikus esemény kínált lehetőséget.

1862-ben Elizabeth Siddal, Rossetti korábbi nagy szerelme, akit végül 1860-ban feleségül is vett, meghalt laudániumtúladagolásban.³ Ez még a kifejezetten nárcisztikus, önző (és maga is alkohol- és drogfüggő) Rossettit is megviselte, aki Lizzie visszajáró kísértete elől menekülve kibérelt egy Tudor-háznak nevezett csinos villát a Cheyne Walk 16. szám alatt, ahol kezdetben bátyjával és költőbarátaival, Algernon Swinburne-nel és George Meredith-szel lakott, mígnem azok a festő hisztérikus viselkedése miatt inkább másutt kerestek alberletet. A ház és a hozzá tartozó, elvadult Temzparti kert azonban elég tágas volt ahhoz, hogy a „magányos” Rossetti végre létrehozassa saját állatkertjét.

Számos érdekes példányt Charles Jamrach Európa-szerte ismert állatkereskedésében vett, ahol excentrikus és gazdag vásárlók fordultak meg (később fia vitte tovább az üzletet). A különös teremtményekkel benépesített 19. század közepi boltról a még meglehetősen rossz hírű Ratcliff Highwayen Rudyard Kipling és H. G. Wells is megemlékezett. Jamrach boltja egyébiránt antikvításüzletként is üzemelt. Mielőtt a Szuzei-csatorna megépült volna, az Afrikából és Ázsiából érkező hajók elsőként Londonban kötöttek ki, és a fél glóbuszt betérítő gyarmatbirodalmat járó hajókon egzotikus állatok mellett műkincsek, értékes keleti porcelánok, míves fegyverek, ékszerek, bútorok árasztották el a piacot, melyet a kifinomult ízlésű preraffaeliták különösen értékelték (meglehet, hogy Rossetti híres kékporcelán-gyűjteményét is gyarapította Jamrach kínálatából). Fő profilja mégis az egzotikus állatok beszerzése volt, melyet az egész világra kiterjesztett ügynökhálózatán keresztül bonyolított le. Az új állatok érkezéséről a napilapokban leadott hirdetések útján értesült a vásárlóközönség. Elefántok, nagymacskák mellett óriáskígyó és teknős, medve, mindenféle majom, fóka, kenguru, krokodil, emu váltotta egymást a kirakatokban és az épület hátsó traktusában lévő udvar ketreceiben. A sok száz trópusi madarat (köztük arapapagájt, tukánt, flamingót, kakadut) a padlótól a mennyezetig kalitkákkal teletsúfolt külön helyiségben tartották. Kisebb-nagyobb malőrök mindig előfordultak, de igazi szenzációnak számított a korabeli sajtóban, amikor 1857-ben Jamrach maga gyúrta le a gondatlanul bereteszelt ketrecéből kiszökött bengáli tigrist, megmentve ezzel egy utcagyerek életét, akit a vadállat hurcolt magával.⁴ Mondani sem kell, hogy a fogság körülményei, a szűk ketrecek, az angliai éghajlat és az új kórokozók erősen megtizedelték az állományt, míg sok állat már az utazást sem élte túl. A 19. század folyamán foglalmazták

meg ugyan az első állatvédelmi törvényjavaslatokat, de ezek elsősorban a kakas- és bikaviadalok betiltására vonatkoztak, nem pedig a gyarmatokon gátlástalanul halomra ölt nemes vadak kereskedelmét és vadászatát szabályozták. Tulajdonképpen bárki tarthatott egzotikus állatokat – szomszédai legnagyobb bánatára.

Rossettit is többször feljelentették a rendőrségen csendháborításért vagy azért, mert a dilettáns módon, kaotikus rendtelenségben tartott állatok nem vették figyelembe a telekhatárokat. A törpekenyuruk mellé vásárolt armadillók nemcsak saját kertjét túrták fel, de mindenütt a környéken átluggatták a szent angol gyepet. A csirke- és tojáspusztító mosómedvét gazdája egy márványfedeles dobozban tartotta, de az folyton elszökött, és a mogoróspele-hordákkal együtt

a kéziratokat is előszeretettel pusztította. A szomszédok a papagájok, pávák kórusát is utálták, ezen még szép látványuk sem segített. A legkísértesebb hangokat azonban a Jamrachnál rendelt különleges baglyok és az ausztrál jégmadár adták ki. Rossetti legmeghökkenőbb állatát, egy zebut (Dél-Ázsiából származó púpos szarvasmarha) 1864-ben egy chelsea-i vidámparkban, a Cremorne Gardensben szerezte be, ahol a táncmulatságok mellett rendszeresen tartottak állatbemutatókat az utazó cirkuszok és állatkertek, s ahol a pónikon vagy kutyákon lovagló felöltöztetett, idomított majmok mindennapi látványnak számítottak. Rossetti James Abbott McNeill Whistlert hívta el, akivel egy utcában lakott (és számos nocturne festményét ihlette a londoni „Városliget”), hogy alkudjanak a zebura.

Az egzotikus állatokkal benépesített 19. század közepi bolt a meglehetősen rossz hírű Ratcliff Highwayen Alfred Thomas Elwes rajzán, forrás: Wikimedia Commons

Christina Rossetti *O, Uommibatto* kezdetű vombatversei, ahogy azok a sydney-i magazinban, a *The Bulletin*-ben megjelentek 1904. április 21-én

Max Beerholm: *Dante Gabriel Rossetti a hátsó kertben.*

Az előtérben Fanny Cornforth, Rossetti szeretője ül modellt a festőnek, Rossettitől balra J. M. Whistler áll, A. C. Swinburne és Theodore Watts-Dunton a falon ül, míg William Rossetti ábrándos alakja előtt Edward Burne-Jones nyújt virágot a kengurunak. Mellette William Morris szaval, William Bell Scott a fal mögül figyel, William Holman Hunt és a jobb alsó sarokban John Ruskin néz rosszállóan.

Forrás: victorianweb.org/authors/mb/backgarden.html

Végül hús fontért szerezte meg az állatot, és diadalittasan szállította haza. Sajnos azonban a Whistler által „Basham bikájá”-nak keresztelt fenevad mindenkit megkergetett, és a házba bezabadulva a kínai porcelánok között is irtózatot kárt tett, így Rossetti, aki saját bevallása szerint csak azért vette meg, mert a bika pillantása Janey Morris szemére emlékeztette, kénytelen volt haladéktalanul túladni rajta. Rossetti egyébként is gyakran vont párhuzamot barátai, szerelmei és kedvenc állatai között. A szintén a Cremorne Gardensben megismert kedves modelljét, Fanny Cornforth-t például többször is lerajzolta mint elefántot. Szenvedély és közöny, gondoskodás és feledékenység között hullámzottak érzelmei szerelmeit és háziállatait illetően egyaránt. Talán sikerült érzékeltetni, hogy Rossettinél a felesége halálát követő visszavonulás és gyász nem tartott soká, vagy ő egészen mást értett alatta. A dandy Maximilian Beerbohm esszéista és humorista remek karikatúrákat készített a kertben tartott össze-

jövetelekről, Rossetti művészekből, modellekből, állatokból összeverődött, szórakoztató menaszériájáról. A festő akkortájt szeretett bele (újra és ismét végzetesen) a tíz éve Oxfordban még modellként megismert Jane Burdenbe, aki időközben William Morris felesége lett és két gyermeket is szült neki. A házaspár már elhidegült egymástól, és a mindig nagyvonalú barát, Morris teret engedett a liaisonnak. Ebbe a bonyolult képletbe, érzelmi zűrzavarba és kaotikus állatkertbe érkezett meg végül Rossetti vombatja 1869 szeptemberében. Hosszas alkudozás előzte meg a vásárlást, mert az évi háromezer fontos jövedelemmel rendelkező festő soknak tartotta a vombatért kért nyolc fontot (alkudott egy kis indiai elefántra is, pedig az alapáron is négyszáz font lett volna). Végül asszisztense, Harry Dunn vette át Jamrachnál a kiválasztott majdnem bébikorú állatot, mert Rossetti akkor épp Skóciában tartózkodott szembaját, krónikus álmatlanságát és szerelmi bánatát kúrálni. Mire hazaérkezett, a bébívombat minden-

kit meghódított. A bohém társaság vacsoráin az asztal közepére tett ezüst tálalóban szunyókáló Top lett a sztár. Christina olasz verset írt a fürge és vidám vombathoz („O, Uommibatto, agil, giocondo...”), aki Rossetti szerint „egy kerek szór labda, a feje valahol a medve és a tengerimalac között, lába ugyan nincs, de talpa, sarka emberi, és farka sincs.” Alice Boydnek címzett levelében elragadtatottan írja, hogy vombatja „öröm, diadal, élvezet, örület”. Páros portrét rajzolt imádoztjairól: a *Mrs. Morris és a vombat* címet viselő rajzon mindkettőjük feje felett glória lebeg. Rossetti gonoszkodó természetére vall, hogy vombatját Topnak nevezte el. Topsy volt ugyanis hú barátja, William Morris, vagyis a „pórázon vezetett” és felszarvazott férj beceneve. Nem mintha nem lett volna Morris és a vombat között némi alkati hasonlóság: ha Fannyt elefántként vetette papírra, akkor a mindig borzas, nagydarab, félszeg Morrisnak csakis a vas-tag bundájú, kövér vombat lehetett a megfelelője Rossetti állatkertjében.

Dante Gabriel Rossetti rajza Jane Morrissról és Topról, a vombatról, 1869, toll, tinta, grafit, papír, 182 × 113 mm, British Museum, London, forrás: Wikimedia Commons

Az örömnép azonban nem tartott sokáig, mert Top hamarosan elvesztette étvágyát, és egyre aggasztóbb állapotba került. November 6-án, alig kéthónapos korában kimúlt, ahogy a szegény vombat fölött zokogó Rossetti híres önportréja mutatja. A rosszmájú Whistler azt állította, hogy egy doboz szivar elfogyasztása vitte sírba, de valószínűbb, hogy valamiféle fertőzést kapott. A taxidermia fénykorában, amikor szemrebbenés nélkül készítették ki és tették üvegbúra alá a kimúlt pincsiket, az elnémult, de még mindig ragyogóan színes házipapagájokat, Top is groteszk dísz tárgyként végezte: kitömött teteme a hallban fogadta a látogatókat. Rossetti pedig egy szelíd mormotával vigasztalódott.

Dante Gabriel Rossetti önarcképe elhunyt vombatjával, Toppal, 1869. november 6., toll, papír, 179 × 113 mm, British Museum, London, forrás: Wikimedia Commons

| 1 Erről bővebben itt: Szikra Renáta: A karibi rózsza. In: *Artmagazin*, 2017/5., 40–43. o. | 2 Vombatot csak Alfréd herceg, Viktória királynő negyedik fia szerzett a királyi állatkertbe, aki 1867-ben tett látogatást a távoli gyarmatokon. | 3 Erről bővebben itt: Keserű Luca: Földi vagy égi szerelem? Női alakok és alkotók a preraffaeliták oldalán. In: *Artmagazin*, 2021/4., 16–24. o. | 4 Ez a történet ihlette meg Carol Birch angol írónőt, akinek *Jamrach vadállatai* címen megjelent 2011-es regényét Man Booker-díjra is jelölték. Magyarul is megjelent 2013-ban a Gondolat Kiadónál.